

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Розглянено і проаналізовано макроекономічні чинники (демографічну ситуацію, інвестиційну політику, витрати державного бюджету) на функціонування та можливість реформування системи пенсійного забезпечення, закордонний досвід, переваги, недоліки і можливості використання деяких факторів для вдосконалення та підвищення ефективності пенсійного забезпечення України.

Ключові слова: соціальна політика, демографічна політика, пенсійний вік, накопичувальна, солідарна і змішана пенсійні системи.

Постановка проблеми. Одним з важливих пріоритетів сучасної соціально-економічної стратегії є ідея економічної забезпеченості гідного життя непрацездатних членів суспільства. Розв'язати цю задачу можна завдяки впровадженню комплексу організаційно-правових і економічних заходів, серед яких важливу роль грають реформування пенсійних систем і створення нових інститутів соціального захисту державної і недержавної форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки дана проблема на сьогодні нагальна, то в економічній літературі їй приділяється досить значна увага. Основні теоретичні основи покращення рівня соціального забезпечення і реформування пенсійної системи розглянуті в роботах таких закордонних дослідників: П. Болла, М. Вінера, Е. Джеймса, Е. Ендрюса, М. Ісаєва, В. Роїка, М. Рутковської, Л. Сичова, В. Хижного, В. Шахова, В. Шерстньова. Серед українських фахівців слід відзначити: С. Бандуру, Д. Богиню, В. Гриньову, В. Грушко, Е. Лібанову, Н. Лук'яненко, А. Макарову, В. Новікова, Ю. Привалова, Ю. Саєнко.

Нерозв'язані раніше частини загальної проблеми. Визнаючи теоретичну і практичну цінність накопичених наукових досягнень, зазначимо, що недостатньо дослідженими залишаються питання формування нових інституціональних структур на зразок закордонних у процесі реформування вітчизняної пенсійної системи та визначення напрямків їх застосування в пенсійній системі України, вплив макроекономічних факторів на процес реформування.

Формулювання цілей статті. Наша держава в процесі реформування системи соціального захисту непрацездатного населення зіштовхнулася з певними проблемами, які, на жаль, мають тенденцію до поглиблення і вимагають

змін у ключових напрямках соціального захисту. Серед цих проблем демографічні (депопуляція і старіння населення, збільшення тривалості життя, зниження народжуваності), економічні (безробіття, погіршення пропорції між працюючими і пенсіонерами, ріст навантаження на зайнятих у процесі виробництва); соціальні (бідність у багатій на ресурси країні, недосконалий споживчий кошик). Вплив їх на реформування системи пенсійного забезпечення ми і намагатимемось дослідити.

Викладення основного матеріалу дослідження. Демографічні проблеми насамперед стосуються процесу старіння населення. Він аналізується в економічній літературі з двох сторін: збільшення середньої тривалості життя, що розглядається як позитивне явище, яке призводить до росту частки пенсіонерів, а з іншого боку - збільшення числа осіб, які потребують соціального захисту. Цим загострюється конфлікт між працюючою і непрацюючою частинами населення.

Чисельність населення і його склад є тими факторами, які разом з його платоспроможністю визначають потенційний обсяг спожитих товарів і послуг. Тобто, демографічна ситуація безпосередньо впливає на виробництво, сферу послуг, масштаби експортно-імпортних операцій і в остаточному підсумку відіграє важливу роль у розвитку економіки країни.

На сьогодні демографічний стан України характеризується в такий спосіб: падіння народжуваності, ріст смертності, зменшення міграційного сальдо. Зокрема, у 1991 році смертність в Україні вперше перевищила народжуваність, з 1993-го року почалося зниження абсолютної чисельності населення, а ще через рік сальдо зовнішніх міграцій стало негативним. У результаті за 1993-2006 року чисельність населення України зменшилася на 5,4 млн. осіб і на кінець 2009 року склала, за даними Держкомстату України, 46,6 млн. осіб. Така

тенденція тривала і у 2007-2008 роках. Лише з I кварталу 2009 року в чотирьох регіонах було зафіксовано перевищення кількості народжених до кількості померлих. Зокрема у Волинській - на 0,5 відсотка, у Закарпатській - на 2 відсотка, у Рівненській області - на 1 відсоток, у м. Києві - на 7 відсотків. У II кварталі поточного року народжуваність у цих регіонах у співвідношенні до смертності зросла ще більше. Зокрема, у Волинській області кількість народжень на 22 відсотки перевищила кількість померлих, у м. Києві - на 9 відсотків, Рівненській області - на 8 відсотків, Закарпатській області - на 7 відсотків [1].

Дослідження, проведене Світовим банком у 2007 році, прогнозує, що до 2025 року населення України скоротиться на 24% чи на 12 млн. осіб. Це найгірший показник серед країн Центральної та Східної Європи, а також колишнього СРСР. Таке істотне зменшення чисельності населення нашої країни зв'язано як із природними факторами, так і зі значною еміграцією найбільш продуктивної частини українського суспільства в більш розвинутих країнах світу (США, Канада, країни Європи, Росія) [2].

Однак зменшення чисельності населення є не настільки гострою соціально-демографічною проблемою як трансформація його вікової структури, зокрема ріст питомої ваги осіб старших вікових груп. Цей процес, що у науковій літературі одержав назву "старіння населення", з одного боку, може бути закономірним результатом позитивної тенденції - збільшення тривалості життя людей. Але, з іншого боку, високий рівень старіння націй приводить до негативних соціально-економічних наслідків, особливо це стосується країн з невисоким рівнем життя, таких, наприклад, як Україна.

Віковий склад населення істотно впливає і на хід демографічних процесів: інтенсивність смертності значно вище серед осіб похилого віку, ніж серед молодих. Відповідно, чим більша питома вага перших у чисельності населення, тим більше необхідно витрачати засобів на підтримку належного соціального рівня забезпечення цієї категорії громадян. Як показує практика, збільшення кількості осіб похилого віку служить причиною росту державних витрат на їхнє соціальне забезпечення.

Дослідженням встановлено, що якщо одночасно не збільшується (чи збільшується низькими темпами) кількість платників податків (якими переважно є особи працездатного віку), неминуче зростає податковий тиск. Однак високі податки знижують мотивацію до роботи і її продуктивність, що негативно відображається на суспільному добробуті.

За даними світової соціально-демографічної статистики, у період з 2005-го по 2030 рік пенсійного віку досягнуть люди післявоєнного покоління, на яке прийшовся бум народжуваності. До того ж досить чітко виявляються загальноєвропейські тенденції зниження народжуваності і збільшення тривалості життя. У підсумку, якщо сьогодні особи старше 65-ти років складають 16% населення Європи, то згідно з демографічним прогнозом ООН, до 2030-го року їхня частка виросте приблизно до 25%, а до 2050 року - до 28%.

Як відзначається в дослідженні Світового банку, у 2025 році питома вага громадян у віці більше 65 років буде складати близько 20% населення України (у 2007 році ця категорія населення нараховувала 14%). Це ненабагато менше, ніж прогнозується, наприклад, у Словенії (23%), Хорватії (22%), Чеській Республіці (22%), Болгарії (21%), Угорщині (21%) і Польщі (21%). Але є одне "але": у них уже сформувався ринок недержавного пенсійного забезпечення, а в нас - почалася лише стадія формування і те, українське повільно.

Навіть тепер рівень пенсійного навантаження досить значний і складає більше 10% ВВП. У зв'язку з цим Україні міжнародні організації уже рекомендують терміново реформувати пенсійну систему, з метою звести до мінімуму негативні наслідки старіння і скорочення населення. Для цього необхідно прийняти важкі рішення про зменшення державних пенсійних виплат і/чи збільшити вік, при настанні якого така допомога починає виплачуватися, і/чи підвищити розмір пенсійних внесків. При цьому зайняті в даний час працівники понесуть збитки у випадку прийняття кожного з цих рішень. Тому владі потрібно заохочувати нинішнє покоління молодих людей планувати заздалегідь свій вихід на пенсію.

В офіційних документах ЄС встановлені конкретні зобов'язання переходу до 2020 року на нові конструкції пенсійних схем. Передбачається, що за цей період частка в пенсійних виплатах солідарної системи знизиться з 84% до 64%; трохи зросте накопичувальний компонент - з 12% до 29%, а незначна сьогодні частка добровільного недержавного пенсійного страхування зросте втричі з 1,5% до 4,5%.

Солідарна пенсійна система в Україні має ряд проблем, що загрожують її фінансовій стабільності. Діапазон цих проблем широкий - від системної складності до погрози того, що можна чекати в 2055 році: на одного працівника в Україні буде припадати 1,42 пенсіонера. На думку Світового банку, незважаючи на прийняття основних законодавчих актів, трирівнева система не була впроваджена через брак інституціональної

й адміністративної бази.

На відміну від інших країн, де передбачені значні податкові пільги для учасників недержавних пенсійних фондів і страхувальників, вітчизняні підприємці знаходяться перед вибором "чи - чи": чи довгострокове страхування життя, чи недержавне пенсійне забезпечення. Як результат, сьогодні питома вага пенсійних актів недержавних пенсійних фондів і страхових резервів компаній по страхуванню життя до ВВП України складає лише 0,15%. Це становить всього 1% від активів Пенсійного фонду України. При таких обставинах нашу країну в найближчому майбутньому очікує криза не тільки пенсійного забезпечення, а насамперед ускладнення демографічної ситуації і погіршення макроекономічних показників розвитку, тому що значна частина державна бюджету буде спрямована на покриття дефіциту солідарної системи пенсійного забезпечення.

З огляду на досвід інших країн, для України досить складним інструментом розв'язання проблеми пенсійного забезпечення є збільшення віку виходу на пенсію. Це питання почало вирішуватися з моменту підписання у серпні 2010 року меморандуму з Міжнародним валютним фондом. Ціна питання - \$15,3 млрд. кредиту.

Так, заради цих грошей восени в Раду повинен бути внесений законопроект, у якому передбачене поступове збільшення пенсійного віку для жінок з 55 до 60 років (починаючи з 2010 року щорічно буде додаватися по 6 місяців). Також збираються збільшити на 10 років (до 15 років) мінімальний страховий стаж, що дає право на половину мінімальної пенсії (у жовтні 2010 року це 361,5 грн. на місяць), а для того щоб мати право на повноцінну пенсію за віком, чоловікам доведеться працювати 35 років (зараз 25 років), а жінкам 30 років (зараз 20) [3].

Ці умови жорсткіші, ніж планувалося. Спочатку пенсійний вік збиралися підвищувати починаючи з 2012 року і тільки для тих жінок, які народилися після 1964 року.

Поки що всі ці нововведення - на рівні проекту, однак, з огляду на те, що гроші МВФ потрібні Україні конче, практично немає сумнівів що депутати внесуть необхідні зміни в законодавство.

Дана міра повинна була б поліпшити збалансованість Пенсійного фонду на цілих 2 млрд. грн. вже в 2011 році, однак підвищення пенсійного віку на наповнення ПФ можуть і не вплинути, оскільки корінні проблеми лежать у мізерній ціні праці, занижених державою розмірах прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати. Звідси і низькі відрахування в ПФ. Виходить, можна працювати хоч 20, хоч 40 років, але пенсія від цього більшою не стане.

Хоча підвищення пенсійного віку є вимогою

МВФ є передбачає покращення ситуації з видатками на пенсійне забезпечення, однак може негативно вплинути на соціальний стан суспільства. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, на сьогодні чоловіки-українці в середньому живуть 62 року, а жінки - 74 роки. Для порівняння, пенсійний вік у Японії для обох статей - 70 років, а середня тривалість життя 82 року [4]. У США працюють до 65, а живуть у середньому 78 років. В Франції виходять на відпочинок у 62 року з половиною, а вмирають у 80. Виходить, багатьом нашим співгромадянам прийдеться заробляти на жадану пенсію ледве не все життя, оскільки європейський фонд нав'язує нам свою стандартну програму заходів, що, на його думку, автоматично поліпшить економічне становище України. За словами експертів, так не буде: час, що хочуть відвести українцям на працю не відповідає відрізку життя, що залишиться їм на відпочинок, оскільки наша жінка в 55 відповідає 65-літній європейці по стану здоров'я в зв'язку з хворобами, екологією, навантаженням, умовами праці. МВФ же не бере до уваги ні позицію профспілок, ні особливості країни, якій він дає рекомендації. Тому питання підвищення пенсійного віку з одного боку є необхідним кроком для підвищення ефективності функціонування системи пенсійного забезпечення, однак, можливо, застосовувати такий підхід в умовах кризових явищ та вкрай складної економічної ситуації на Україні є, на сьогодні, недоцільним.

Можливо, більш прийнятним зараз було б запровадження економічних стимулів для пізнішого виходу людей на пенсію шляхом прогресивного підвищення розміру пенсії за кожен рік праці після досягнення пенсійного віку. Це дозволило б зняти навантаження з Пенсійного фонду, яке зумовлене досить високими темпами зростання кількості пенсіонерів в Україні.

Іншими чинниками, які б могли пришвидшити та правильно побудувати процес реформування системи пенсійного забезпечення є розробка програми реформування економіки, що буде виводити українське суспільство з прірви бідності, убогості і неповноцінності, створення умов для росту економічної стабільності, побудова соціально справедливої і прозорої фінансової системи, розробка ефективно функціонуючого Податкового кодексу, зниження темпів росту цін, прозора політика з кредитування людей і бізнесу.

Для виконання покладених завдань необхідно здійснити ряд досить складних заходів:

- зменшити рівень перерозподілу ВВП через бюджет і позабюджетні фонди (зараз він складає 42,4%) до рівня, принаймні, 36%, що дозволить підвищити вище темпи економічного росту, та

зменшить рівень корупції і тіньової економіки;

- розробити Податковий кодекс, який максимально справедливо розподіляв би рівні оподаткування доходів різних категорій населення, скасував би граничну межу оподаткування сум заробітної плати, пропагував прозорий та справедливий процес оподаткування;

- провести усі необхідні процедури для забезпечення відповідних умов здійснення правильної політики інвестування;

- забезпечити функціонування ефективної та надійної банківської системи;

- створення умов для підтримки малого і середнього бізнесу [5].

Після створення сприятливого економічного середовища, появи в Україні середнього класу, підвищення рівня життя населення можливим буде проведення реформування пенсійної системи, дієздатності якої напряду залежить від рівня життя працездатного населення та можливостей держави.

Важливим моментом на шляху до підвищення ефективності функціонування системи пенсійного забезпечення та можливості її подальшого реформування є створення єдиного страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування з метою уникнення дублювання функцій окремих фондів соціального страхування [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Взагалі, пенсійна реформа має здійснюватися на системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме:

- соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення;

- свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості;

- економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи;

- сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни;

- захищеності від політичних ризиків.

Внаслідок здійснення реформи буде впроваджено багаторівневу пенсійну систему, побудовану на засадах соціальної справедливості, солідарності поколінь та соціального страхування. Це розширить можливості для підвищення добробуту людей похилого віку та зміцнення потенціалу економічного зростання [7, с.6-7].

Створення адекватної ринкової економіці пенсійної системи підвищить рівень відповідальності громадян за свою долю, спонукатиме їх залишати частину зароблених

коштів на старість, допоможе подолати патерналістські настрої та очікування, швидше адаптуватися до нових умов життя.

Здійснення пенсійної реформи дасть змогу подолати бідність серед людей похилого віку, які все життя добросовісно працювали і створювали національне багатство.

Також досить актуальним є питання чіткого і прозорого контролю за діяльністю органів Пенсійного фонду і функціонуванням пенсійної системи. Тому необхідно створити механізми надійного контролю суспільства й держави за функціонуванням пенсійної системи. Важливою складовою успішного і повноцінного функціонування пенсійної системи є її інформаційне забезпечення. Система інформування, роз'яснення сенсу проведених реформ має стати основною ланкою в процесі перетворень пенсійної системи [8].

Необхідно забезпечити звільнення Пенсійного фонду від невластивих йому функцій. Зокрема, передати недержавним пенсійним фондам функції з пенсійного страхування працівників тих галузей, які на сьогодні мають пільги при призначенні пенсій. Потрібно впровадити накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провести модернізацію матеріально-технічної бази. В перспективі можна передбачити і здійснення доставки пенсій. Це дозволило б зосередити в органах Фонду усі функції пенсійного страхування - від збору страхових внесків і призначення пенсій до їх доставки пенсіонерам.

Звичайно, ці заходи будуть ефективними за умови забезпечення професійного росту і кваліфікації працівників Фонду, підвищення дисципліни і якості роботи. Тому, саме роботі з кадрами, підвищенню їх професійного рівня необхідно надалі приділяти особливу увагу. Для цього необхідно продовжити практику навчання молоді у вищих навчальних закладах за направленнями Пенсійного фонду та змінити підхід до продовження роботи кваліфікованих досвідчених кадрів пенсійного віку.

Врахування всіх недоліків і вад системи пенсійного забезпечення України та їх вирішення дасть змогу сформувати розвинений ринок послуг з цього виду страхування. Отже, позитивними результатами у покращенні пенсійного забезпечення України має стати досягнення таких результатів: забезпечення фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування; зменшення кількості пільговиків; підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження роботодавців; створення результативної системи управління пенсійними

грошовими потоками; заохочення громадян до заощаджень на старість; встановлення чіткого законодавства.

За умови здійснення вище названих заходів пенсійне забезпечення в поєднанні із соціальною допомогою сформують набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж та, яка існує сьогодні.

Проте, якщо зміни буде запроваджено тільки в пенсійній системі, то виявлені проблеми навряд чи вдасться усунути. Пенсійна реформа має стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

Список літератури

1. www.ck.ukrstat.gov.ua
2. Галина Третьякова forINSURER.com (по мат. журналу "Страховий рейтинг "Insurance Top" 25.02/2008)
3. Меморандум України та Міжнародного

валютного фонду, підписаний 12.08.2010

4. Олексій Іващенко. Про підвищення пенсійного віку. Щотижневик 2000, № 24 (514), 18-24.06.2010

5. Олександр Савченко. Макроекономічна політика-слабка ланка реформ. Дзеркало тижня, № 24 (804), 26.06.-02.07.2010

6. М. Шаповал, О. Коцюба, В. Ніколаєнко, Ю. Резнікова. Дослідження впливу запровадження накопичувальної складової державної системи пенсійного страхування на підвищення рівня соціального захисту населення в Україні. Журнал "Соціальний захист", №12, Грудень 2005

7. Тетяна Гурик. За внесками єдиний. Вісник Пенсійного фонду України № 9 (99), 2010, с.6-7

8. Іващук С. С. Проблеми пенсійного забезпечення. Прагматика та шляхи вдосконалення. www.rusnauka.com/.../66976.doc.htm

Анотація

Ольга Бойко

ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И РЕФОРМИРОВАНИЕ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ

Рассмотрено и проанализировано макроэкономические факторы (демографическую ситуацию, инвестиционную политику, затраты государственного бюджета) на функционирование и возможность реформирования системы пенсионного обеспечения, зарубежный опыт, преимущества, недостатки и возможности использования некоторых факторов для усовершенствования и повышения эффективности пенсионного обеспечения Украины.

Ключевые слова: социальная политика, демографическая политика, пенсионный возраст, накопительная, солидарная и смешанная пенсионные системы.

Summary

Olga Boyko

IMPACT OF MACROECONOMIC FACTORS ON THE FUNCTIONING AND REFORM THE PENSION SYSTEM

The article reviews and analyzes the macroeconomic factors (demographic, investment policy, spending the state budget) for the operation and the possibility of reforming the pension system, foreign experience, advantages, disadvantages and have some of the factors for the improvement and efficiency of pension provision in Ukraine.

Keywords: social policy, population policy, retirement age, accumulation, and mixed PAYG pension systems.